

Mendrei Ernő

BAGDAD HELYETT DELHIBEN

AZ EL NEM KÖTELEZETT MOZGALOM EGYSÉGÉNEK MEGŐRZÉSE

A mai nemzetközi helyzet valóban sok aggodalomra ad okot. Válságok Nyugaton, válságok Keleten, súlyos összetűzések és fegyveres konfliktusok vagy intervenciók Észak-Írországtól Salvadorig, Afganisztántól Kambodzsáig, újabb zavargások Lengyelországban, még egy izraeli agresszió és vérontás a Közel-Keleten, váltakozó hadiszerencsével folytatódó háború Irak és Irán között és így tovább. Ha mindehhez még hozzáadjuk, hogy a nagyhatalmak közötti fegyverkezési hajszája tovább fokozódik, egyidejűleg a fejlődő országok gazdasági helyzetének állandó rosszabbodásával, amelyeknek adósságai már elérik a 600 milliárd dollárt, akkor láthatjuk, hogy a nagyhatalmi hegemonián és érdekövezeteken, illetve tömbmegosztottságon alapuló nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok egész rendszerének mély válságával állunk szemben, amely elsősorban a kisebb országok függetlenségét és biztonságát veszélyezteti, de lényegében kikezdte a nagyhatalmak egymás közti kapcsolatait is.

Megtorpant a sokat emlegetett détenté, az enyhülés folyamata, mert túlságosan a nagyhatalmi érdekek és erőpolitika funkciójában állt és nem tudott igazán egyetemessé válni. Igaz, a nagyhatalmak közötti viszony rendezése és párbeszéd fenntartása az első számú előfeltétele az enyhülésnek és a világbékének, de mint bebizonyosodott, a détenté nem érheti el teljes célját, ha csupán a tömbök közötti egyezkedés és dominancia eszközeül és paravánjául szolgál és ha tartalmi és földrajzi dimenziói szűk keretek között maradnak. A détenté sorsa végeredményben a nemzetközi viszonyok egészének alakulásától függ, mert elképzelhetetlen az enyhülés tartóssága a világ egy részében vagy egy kontinensen, ha más pontjain folytatódnak, sőt sokasodnak a válságok, illetve továbbra is fennmaradnak a politikai és gazdasági egyenlőtlenség és alárendeltség megnyilvánulásai.

Számos államférfi véleménye szerint a nemzetközi helyzet a második világháború óta talán még egyszer sem volt ennyire feszült és összetett, mint napjainkban. A világméretű gazdasági válság mindinkább elmé-

lyül, a helyi válságok és háborúk száma pedig olyannyira szaporodik, hogy a megfigyelőben önkéntelenül is a singapore-i külügyminiszternek az el nem kötelezett országok néhány évvel ezelőtt Belgrádban megtartott miniszteri értekezletén elhangzott és nagy visszhangra talált beszédét idézi fel, amelyben egy helyütt drámai hangon így kiáltott fel: — Barátaim, a harmadik világháború már megkezdődött. Csak ezt a háborút a nagyhatalmak nem közvetlenül, hanem rajtunk „gyalogosaik” útján vívják egymással.

Nézeteltérések és viszályok

A kiutat a jelenlegi válságból a legszélesebb nemzetközi keretekben kellene keresni, minden ország bevonásával az egyenrangú tárgyalások mechanizmusába. A megromlott nemzetközi viszonyok között az elnemkötelezettség politikája az egyetlen alternatíva a válságok áthidalására és a problémák igazságos rendezésére. Az elnemkötelezettség mozgalma azonban, amelytől a világ elvárja, hogy tevékenységével enyhítse a nemzetközi feszültséget, nem kis nehézségekkel találta magát szemben, amelyek több tagállamok közötti konfliktust, sőt nyílt háborút idéztek elő.

Sokan úgy vélik, hogy az el nem kötelezettek soraiiban felmerülő nehézségek és viszályok csak tükrözik a mai rendkívül bonyolult és súlyos nemzetközi viszonyokat, de nem kevesebben állítják, hogy a világhelyzet nagyfokú megromlásába „belesegítettek” az el nem kötelezett országok is tétlenségükkel, tétovázásukkal és viszályaik megoldatlanságával. Az egyik és a másik tézis is érvekkel bizonyítható. Az elnemkötelezettség mozgalma a nemzetközi élet középpontjában áll, tehát ki van téve viszonyai és folyamatai hatásának, annál is inkább, mert különböző fejlettségi fokú, társadalmi rendszerű, ideológiai elkötelezettségű, kulturális és történelmi hagyatékkal rendelkező szuverén országokról van szó, amelyek a mai világ politikai, gazdasági és hatalmi gócpontjaitól is különböző függőségi viszonyban állnak.

Ilyen feltételekben elkerülhetetlenek az egymás közti különbségek, amelyek a sajátos érdekekből, az egyes kérdések és jelenségek, sőt sokszor az egész mozgalom helyének és szerepének eltérő megítéléséből adódnak. Ezek a különbségek természetesnek is mondhatók a független országok közötti demokratikus viszonyokban és párbeszédben, mert az elnemkötelezettség mozgalma soha nem is törekedett talmi irányított vagy kierőszakolt, monolit egységre az egyes kérdésekkel kapcsolatos uniformizált álláspontok alapján.

Más jellegűek azonban azok a különbségek, amelyek konfliktus jelleget öltik, sőt fegyveres összetűzésekbe csapnak át, mert egyes tagállamok éppen egymás közti viszonyukban — önös, szűk, nemzeti érdekekből kiindulva — szegik meg az elnemkötelezettség alapelveit. Ezek a konfliktusok csorbítják az egész mozgalom tekintélyét, gyengítik erejét és akcióképességét, s ha elhúzódnak, még nagyobb kárt okoznak a közvet-

lenül szemben álló országoknak és az egész mozgalomnak is. Elég ha csak néhány ilyen konfliktusra emlékeztetünk, mint a Kambodzsa elleni vietnami agresszió, az etióp—szomáliai háború, a Líbia és Egyiptom, illetve Líbia és Csád közötti viszály vagy Nyugat-Szahara problémája, és végül a már említett és két éve tartó szerencsétlen közép-keleti háború Irak és Irán között, amely egy ideig kérdéssé tette az el nem kötelezett országok hetedik csúcsertekezletének megtartását és az egész mozgalom egységét is komoly próbára tette.

Szerencsétlen és értelmetlen háború

Mint ismeretes, az el nem kötelezett országok állam- és kormányfői 1979. évi havannai találkozójukon úgy döntöttek, hogy a hetedik csúcsertekezletet 1982 első felében, Bagdadban tartják meg. Ez a döntés akkor egyöntetű támogatásra talált Iraknak az arab világban kivívott tekintélye és az egész el nem kötelezett mozgalomban betöltött aktív szerepe miatt. Irak nagy ambíciókkal és tetemes anyagi és emberi források aktivizálásával látott hozzá a felelősségteljes feladathoz, a hetedik csúcstalálkozó műszaki és politikai előkészületeihez.

Időközben azonban 1980 őszen fegyveres konfliktus robbant ki Irak és közvetlen szomszédja, Irán között. Nincs szándékunkban ezúttal részletesebben elemezni e szerencsétlen és mindkét fél részéről óriási anyagi kárt és emberáldozatot követelő háború okait, amelynek háttérében évszázadokra visszanyúló történelmi ellentétek, rendezetlen területi kérdések, az iszlám siita és szunnita ágazatának összeférhetelensége és nem utolsósorban Irak és Irán vezető egyéniségei, Szaddam Husszein és Khomeini főpap személyes konfliktusa és gyűlölete áll.

Az iraki—iráni háborúnak kezdettől fogva szélesebb körű nemzetközi dimenziói is voltak, kirobbanásában és alakulásában nem kis szerepet játszottak a külső tényezők, még pontosabban fogalmazva: a nagyhatalmi stratégiai, politikai és gazdasági érdekek. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió is „csendesén felzárkóztak” a szemben álló felek mögött, ha ugyan nem voltak ott már a kezdet kezdetén is.

A két ország fegyveres összetűzésének negatív hatását az egész el nem kötelezett mozgalom megérezte. Teljes igazolást nyertek Tito elnöknek a havannai csúcsertekezleten elhangzott szavai: „Nem szabad egy pillanatra sem szem elől tévesztenünk, hogy minden összetűzés az el nem kötelezett országok között utat nyit a külső beavatkozáshoz. Ezek a konfliktusok megnehezítik az új, demokratikus nemzetközi viszonyok építésére tett erőfeszítéseinket, s nemcsak a közvetlenül érdekelt országokat érintik. Ezért az el nem kötelezett országoknak kötelességük, hogy alkalmas módon, megfelelő mechanizmus útján segítséget nyújtsanak, mielőtt a viszályok összetűzésekbe csapnának át. Ha pedig ez bekövetkezik, gyors megoldást kell találni — békés eszközökkel.”

Az el nem kötelezett mozgalom nem volt közömbös az iraki—iráni

háború iránt. A tavaly februárban megtartott delhi miniszteri értekezlet nehéz és hosszú vita után, de határozottan kimondta, hogy „egyetlen ország sem idegeníthet vagy foglalhat el területket erőszak alkalmazásával.” Ez más szóval azt jelenti, hogy Iraknak az 1975-ben aláírt, de végre nem hajtott algíri egyezményből eredő szuverén jogait nem lehet azonosítani azzal a módszerrel, amelyet ezen jogainak érvényesítésére választott, mint ahogy az el nem kötelezett országok szerint megengedhetlen a „forradalom exportálása” is, amely viszont az iráni indítékok mögött bújik meg.

Az el nem kötelezett országok nagy többsége, köztük Jugoszlávia is, hivatalos nyilatkozatokban és más politikai-diplomáciai eszközök révén többszörösen kifejtették elvszerű álláspontjukat az iraki—iráni háború káros és messzemenő következményeiről és apelláltak a konfliktus beszüntetésére. A mozgalom történetében először az el nem kötelezett országok egy külön íbékeltető-jószolgálati bizottságot hoztak létre — Kuba, Zambia, India és a PFSZ részvételével —, hogy hozzájáruljanak a viszály békés úton való rendezéséhez.

Azonos céllal alakított hasonló bizottságot az Afrikai Egységsszervezet és az Iszlám Konferencia is. Ezek a kezdeményezések azonban nem sok eredményt hoztak és a bagdadi csúcsértekezlet hivatalosan kitűzött időpontjának közeledtével fokozatosan nőtt az el nem kötelezett országok aggodalma, de kételye is, hogy a háborút befejezik vagy legalább „fel-függesztik” az értekezlet idejére, és hogy a csúcstalálkozót zavartalanul és az eredményes kimeneteléhez szükséges teljes létszámmal és megfelelő szinten lehet megtartani.

Magas fokú felelősségtudat

Az el nem kötelezettek, szinte öt perccel éjfél előtt, felismerve a mozgalomra leselkedő veszélyeket, hosszú habozás és kulisszák mögött folyó nehéz diplomáciai tárgyalások után, erőt vettek magukon és a világ színe elé léptek elhatározásukkal: a hetedik csúcsértekezletet fél évvel elhalasztják és Bagdad helyett Delhiben tartják meg. Az iraki kormány augusztus végi hivatalos bejelentésével, hogy a mozgalom egységének megőrzése érdekében lemond a hetedik csúcsértekezlet vendéglátói tisztjéről és javasolja helyének meg idejének felülvizsgálását, megkönnyítette az el nem kötelezettek határozathozatalaikor sokat emlegetett konszenzus, azaz egyetértés elérését.

Méltányolni kell Iraknak ezt a lemondását, hisz a bagdadi kormány rendkívüli erőfeszítéseket tett és tetemes anyagi eszközöket fordított a „summit” megszervezésére, amely szinte már a küszöbön állt. Ezzel a diplomatikus gesztusával — még ha azt a háborús állapot és a tagállamok egy részének az értekezlet zavartalan lebonyolítása feletti aggodalma és bizalmatlansága is kényszerítette ki — Irak kiköszörülheti azt a csorbát, amely politikai tekintélyén esett az Iránnal kezdett értelmet-

len fegyveres összetűzés miatt. Irak rugalmas magatartása és bölcs húzása lehetővé teszi, hogy a középkeleti háború befejezése után — logikus hely- és időcserével — esetleg a következő, 1985-ben tartandó, nyolcadik csúcstalálkozó vendéglátója legyen.

Nem kisebb elismerés illeti Indiát, a mozgalom egyik alapító tagját sem, mert a kényes és nehéz helyzetben az elnemkötelezettség politikájában betöltött pótolhatatlan szerepével és nagy tekintélyével összhangban viselkedett és cselekedett. Delhinak nem volt könnyű vállalnia a rendkívüli körülményekben „előkerített” házigazda feladatát, annál inkább, mert India normális procedúrában már korábban „megpályázta” a következő, nyolcadik csúcstalálkozó vendéglátói tisztjét.

Egy olyan nagy nemzetközi találkozó, mint a ma már százfőnyi mozgalom csúcsertekezletének rövid idő alatt történő megszervezése, műszaki és anyagi szempontból sem egyszerű feladat, különösen ha tudjuk, hogy ez év őszén Delhiben rendezték meg a Brit Nemzetközösség értekezletét és az Ázsiai Játékokat is. Nem beszélve a vendéglátó ország felelős politikai feladatáról, hogy — valamennyi résztvevő ország sajátos szempontjait, érdekeit és észrevételeit szem előtt tartva — kidolgozza a csúcstalálkozó olyan platformját, illetve dokumentumtervezetét, amely szavatolja a maximálisan elérhető véleményegységet és akcióképességet a mozgalom eredeti elveivel és demokratikus hagyományaival összhangban.

A procedurális, de újabb nézeteltérések magvát magában hordó dilemmát, hogy a formális döntést a csúcsertekezlet elhalasztásáról és helyének megváltoztatásáról az állam- és kormányfők megbízásából összeülő külügyminiszterek Irak javaslatára Bagdadban vagy a koordinátor Kuba fővárosában, Havannában hozzák-e meg, sikerült úgy áthidalni, hogy a mozgalom elnöklője, Fidel Castro kubai miniszterelnök az el nem kötelezett országok államfőjéhez intézett személyes üzeneteiben egyszerűen „közzétette” a hetedik csúcsertekezlet Delhibe való „átköltöztetéséről” megszületett egyetértést, amit azután az idei ENSZ-Közgyűlésen résztvevő külügyminiszterek még egyszer megerősíthettek. Ily módon a több hónapos bizonytalanság az el nem kötelezett országok hetedik csúcsertekezletének helyével és időpontjával kapcsolatban végre szerencsés kimenetelhez jutott.

Hogy az el nem kötelezett mozgalom áthidalja nehéz válságát — amely természetesen még nem oldódik meg csupán a csúcstalálkozó át-helyezésével és elhalasztásával — nagy hozzájárulását adta a mozgalom másik alapítója, Jugoszlávia is. Diplomáciánk már hónapok óta „teljes gőzzel” dolgozik, mégha ennek a tevékenységnek egy része — mint a szövetségi külügyi titkár mondta egyik tévéinterjújában — nem is egészen ismeretes a nyilvánosság előtt. Részt vesznek ebben a szerteágazó külpolitikai tevékenységben hazánk legfelelősebb vezetői, így az államelnökség elnöke és tagjai is. Ugyancsak javában dolgozik a hetedik csúcsertekezletre való előkészületeket koordináló bizottság is, amely első ülését még május elején, éppen Tito elnök halála második évfordulójának

napján tartotta. Szimbólumot érezhettünk ebben a tényben és annak bizonyítékát is, hogy „Tito műve tartós ihletője és útmutatója az új és igazságosabb világviszonyokért folytatott harcunknak.”

A hetedik csúcsertekezlet feladatai

A ma már majd száz országot egyesítő mozgalom óriási többségének meglegedésére tehát a hetedik csúcsertekezletet március elején, Delhi-ben rendezik meg. Ezzel a most már formálisan is szentesített döntéssel a mozgalom súlyos tehertételtől szabadult meg a nemzetközi viszonyok egy nehéz és komor időszakában, amikor minden eddiginél nagyobb szükség van az el nem kötelezett országok egyöntetű fellépésére, erkölcsi befolyására és összehangolt akcióira, a kedvezőtlen folyamatok feltartóztatására. Általános az a meggyőződés, hogy az értekezlet esetleges hosszabb időre való elnapolása nagy kárt és bizonytalanságot okozott volna az egész mozgalomnak, de a nemzetközi közösség egészének is. A hetedik csúcsertekezletre nemcsak az el nem kötelezetteknek, hanem az egész világnak szüksége van, több szempontból is.

Ma, amikor a világ felett — akárcsak két évtizeddel ezelőtt a mozgalom szervezett tevékenységének kezdetekor — ott lebeg az újabb hidegháború és a nukleáris katasztrófa veszélye, az el nem kötelezetteknek, mint tekintélyes, demokratikus és haladó világpolitikai tényezőnek, az enyhülés romjain át is utat kell mutatniuk a tartós béke, bizalom és biztonság, az egyenrangúbb és igazságosabb nemzetközi viszonyok megteremtése felé.

A másik feladat, amely a delhi summit előtt áll, hogy konkrét javaslatokkal járuljon hozzá az olyan nemzetközi válságok áthidalásához és megoldásához, mint a gyűlékony közel-keleti helyzet, Afganisztán és Kambodzsa lappangó problémája, a gyarmaturalom és a fajüldözés felszámolása Dél-Afrikában, Nyugat-Szahara jövője, a közép-amerikai országok függetlenségének megszilárdítása stb. Külön erőfeszítésre lesz szükség az el nem kötelezett országok között jelentkező és már említett viszályok békés rendezéséhez, mert ezek a konfliktusok csökkentik a mozgalom szolidaritását, egységét és cselekvőképességét, tehát egészében megnehezítik a nemzetközi viszonyok demokratizálásáért és megváltoztatásáért folytatott harcot.

A delhi csúcsertekezleten kétségtelenül sok szó esik majd arról is, hogyan lehetne megakadályozni a világgazdasági viszonyok további romlását és előmozdítani az oly sokat emlegetett új nemzetközi gazdasági rend megteremtését. Noha ez még mindig hosszú folyamatnak és távoli célnak tűnik, az el nem kötelezett országok máris sokat tettek az ENSZ mozgósításában a fejlődő országok problémáinak megoldására. Két rendkívüli közgyűlésen sikerült kidolgozni azt az akcióprogramot, amelynek eredményeként végre elkezdődhetnek a fejlődő és fejlett országok kö-

zötti érdemleges globális tárgyalások a világgazdasági viszonyok megváltoztatásáról.

Hasonlóan új és friss impulzusokra van szükség a leszerelés területén is, ahol a fegyverkezés tényleges korlátozása helyett a tárgyalások még mindig az erőegyensúly különböző értelmezése és az ellenőrzés témája körül folynak, s ahol két rendkívüli ENSZ-ülésszak sem sokat változtatott a nagyok szemléletében és gyakorlati magatartásán. Mégis biztató, hogy a fejlett országokban is erősödnek azok a társadalmi erők, amelyek mindjobban hallatják hangjukat a leszerelés ügyében. Az el nem kötelezett országoknak messzemenő támogatást kell nyújtaniuk ezeknek a tömegmozgalmaknak, amelyek jelentős erkölcsi hajtóerőt jelenthetnek a tényleges és teljes leszerelés megkezdésének sürgetésében.

Napjainkban a nemzetközi helyzet általános megromlása mellett szemtanúi vagyunk a nemzetközi érintkezés, a tárgyalások és általában a nemzetközi szervezetek válságának is, ami alól az ENSZ sem kivétel. Az el nem kötelezett országoknak, amelyek a világszervezet majd kétharmadát képezik, létérdeke, hogy akciót kezdjenek a nemzetközi intézmények és tárgyalások újjáélesztésére hogy egy olyan tekintélyes testület, mint az Egyesült Nemzetek Szervezete zavartalanul és hatékonyabban, a nagyhatalmak kevesebb előjoga és önkénye nélkül végezhesse alapvető funkcióját: a béke és biztonság megőrzését és az együttműködés előmozdítását. Ilyen szempontból igen jelentős szerep jut az el nem kötelezett országoknak, az európai biztonsági és együttműködési értekezletnek a két nagyhatalom rivalizálása miatt szinte teljesen megbénult munkája folytatásában is.

A delhi csúcsertekezletnek ismételten meg kell erősítenie az elnemkötelezettség mozgalma és politikájának alapelveit, amelyeket még két évtizeddel ezelőtt Belgrádban fektettek le és amelyek minden módosítási vagy átirányítási kísérlet ellenére kiállták az idő próbáját és a mai öszszetett és válságoktól terhes nemzetközi helyzetben is a legbiztosabb útmutatói az elnemkötelezettség mozgalma és politikája számára, ha továbbra is a világpolitika jelentős tényezője, a nemzetközi viszonyok változtatásának és demokratizálásának eszmei letéteményese és gyakorlati hordozója akar maradni.